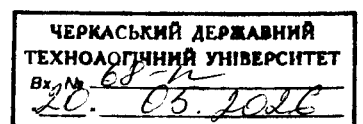

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
ПРОЦЕНКА Мирослава Володимировича
«СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ГУМАНІТАРНОЇ
БЕЗПЕКИ», поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня
доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 033 «Філософія»

Дисертація Проценка Мирослава Володимировича «СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ» є вкрай своєчасною відповіддю на запити сучасної епохи «плинної модерності». Актуальність роботи зумовлена глибокою трансформацією самої природи безпеки, яка в умовах глобальної цифровізації та гібридних загроз 2020-х років остаточно змістилася з суто мілітарної площини у сферу смислів, ідентичностей та когнітивних просторів.

Проценко М. В. справедливо акцентує увагу на тому, що гуманітарна безпека сьогодні – це не просто відсутність фізичних загроз, а онтологічна стійкість особистості та соціуму. Особливої ваги роботі надає аналіз «віртуалізації соціальності», де інформаційний простір постає автономним середовищем конструювання реальності. В умовах інформаційної війни проти України, авторське трактування гуманітарної безпеки як захисту символічного суверенітету держави набуває стратегічного значення для національного виживання.

Теоретична значущість дослідження підкріплена виходом за межі інструментального підходу. Розгляд безпеки як «внутрішнього модусу буття» дозволяє по-новому поглянути на кореляцію між ідеологією, медіа-наративами та правовою культурою. Робота заповнює суттєву лакуну в українському дискурсі, інтегруючи феноменологічні та аксіологічні виміри у єдину концептуальну модель, що є критично важливим для формування дієвої гуманітарної політики України в умовах екзистенційних викликів XXI століття.

Представлена архітектура наукового пошуку свідчить про високу методологічну культуру автора. Мета дисертації Проценка М. В. вражає своєю системністю: вона не обмежується прикладними аспектами, а фокусується на гуманітарній безпеці як на фундаментальній філософській категорії. Особливо цінним є намір дисертанта розкрити цей феномен через призму трансформації соціальності, що дозволяє вийти на рівень узагальнень, релевантних для епохи «цифрового буття».

Завдання дисертації вибудовані у чіткій логічній послідовності, що забезпечує повноту розкриття теми: теоретико-генеалогічний блок (завдання 1-3) закладає міцний фундамент, поєднуючи аналіз західної традиції з глибинною онтологією людського існування; аксіологічно-деонтологічний складник (завдання 4-5) дозволяє критично осмислити ідеологічні маніпуляції та обґрунтувати роль правової культури як запобіжника деструктивним впливам; праксеологічний вектор (завдання 6) є найбільш актуальним, оскільки переводить дискурс у площину захисту національної ідентичності та протидії інформаційним війнам.

Запропонований автором комплекс завдань дозволяє не лише реконструювати зміст поняття, а й запропонувати дієву соціально-філософську модель безпеки, де людина є не об'єктом захисту, а активним суб'єктом смислотворення.

Наукова новизна дисертації визначається переходом від фрагментарного опису загроз до побудови цілісної соціально-філософської концепції. Проценка М. В. уперше пропонує розглядати гуманітарну безпеку не як пасивний стан захищеності, а як динамічну форму організації буття, що забезпечує смислову єдність суспільства в епоху радикальних змін. Інформаційна безпека трактується не як технічний додаток, а як фундаментальна основа гуманітарного простору. Автор пропонує проривний погляд на інформаційну війну як зіткнення онтологічних моделей світу, що дозволяє глибше зрозуміти природу сучасних конфліктів. Дисертантом системно осмислено вплив штучного інтелекту та віртуалізації на ідентичність. Введення феномену гейміфікації у безпековий

дискурс є оригінальним кроком, що відображає сучасні реалії соціального управління. Уточнено зміст «гуманітарної безпеки» як процесу відтворення ціннісних структур. Це дозволяє по-новому інтерпретувати стійкість України не лише через мілітарну потужність, а через культурну пам'ять та ідентичність. Дослідження фактично формує нову методологічну базу для розуміння того, як людство може зберігати свою суб'єктність у світі «цифрової віртуальності» та гібридних загроз.

Методологічний апарат дисертації відзначається високим рівнем міждисциплінарної інтеграції, що є критично необхідним для осмислення такого багатогранного феномена, як гуманітарна безпека. Проценко М. В. демонструє майстерне володіння як класичними філософськими методами, так і новітніми аналітичними стратегіями, що дозволяє розглянути об'єкт дослідження на трьох фундаментальних рівнях: теоретичному, антропологічному та праксеологічному.

Використання соціально-філософського та системного підходів дозволило автору вийти за межі вузькотехнічного розуміння безпеки. Гуманітарна безпека постає не як статичний стан, а як жива, динамічна система, де інституції та цінності перебувають у постійному взаємообміні. Особливої уваги заслуговує поєднання феноменології, герменевтики та дискурс-аналізу. Це дало можливість дисертанту «розкодувати» приховані механізми влади та ідеологічні конструкції, що формують наше сприйняття загрози. Проценко М. В. переконливо доводить, що безпека сьогодні вибудовується через тексти, наративи та символічні структури. Застосування комунікативного підходу та елементів кейс-аналізу дозволило автору адаптувати філософський інструментарій до реалій інформаційних воєн. Це особливо помітно в аналізі українського контексту, де гуманітарна безпека розглядається як інструмент захисту національної ідентичності. Орієнтація на проблематику свободи, гідності та відповідальності (через деонтологічний аналіз) робить дисертаційну роботу не просто науковим описом, а ціннісно орієнтованим проєктом, що пропонує етичні орієнтири для розвитку правової культури.

Методологічна стратегія дисертанта є цілісною та логічно не суперечливою. Обрані підходи дозволили не лише реконструювати історичну генезу поняття, а й створити дієву модель аналізу сучасних гібридних викликів, що підтверджує високу наукову кваліфікацію здобувача.

Структура дисертації відображає впорядковану та системну методику дослідження форм гуманітарної безпеки, їхніх онтологічних, аксіологічних, ідеологічних та інформаційно-комунікативних вимірів, а також механізмів їх формування та функціонування в умовах сучасних суспільних і технологічних змін.

У першому розділі дисертації «Науково-теоретичні засади поняття гуманітарної безпеки» Проценко М. В. зосереджується на комплексному соціально-філософському аналізі гуманітарної безпеки, розглядаючи її не лише як стан захищеності, а як динамічний процес і фундаментальну умову людського буття у світі ризиків. Автор звертає увагу на релевантність гуманітарної безпеки в умовах цифровізації, віртуалізації культури та розвитку штучного інтелекту. Основний акцент робиться на тому, що гуманітарна безпека – це генеративна структура свідомості, яка оберігає людство від дегуманізації та втрати контролю над розвитком цивілізації. Вона постає як «людиномірний» феномен, що визначає межі, в яких людина залишається людиною.

Підрозділ 1.1. «Філософські та історико-культурні джерела поняття безпеки як соціального феномена в західній традиції» присвячений дослідженню генези поняття безпеки від античності до сучасності. Дисертант аналізує безпеку через античні категорії гармонії та рівноваги, виокремлюючи дихотомію «безпеки від» (захист) та «безпеки для» (можливість розвитку). Проводиться порівняння: якщо Схід орієнтований на етику та злиття зі світовою гармонією, то Захід раціоналізує безпеку через концепт права та логосу. Автор розглядає ідеї Т. Гоббса про роль держави як «Левіафана», що гарантує безпеку в обмін на обмеження природної свободи. Також згадуються концепції «суспільства ризику» У. Бека та «онтологічної безпеки» Е. Гідденса як відповіді на виклики сучасності.

У підрозділі 1.2. «Філософема безпеки в гуманітарному знанні та онтологія життєвих форм людини» автор переходить до глибшого філософського осмислення безпеки як філософеми, що структурує людський досвід. Безпека розглядається як невід'ємний атрибут існування (модус буття), що пов'язаний з онтологією людської дії та творчості. Автор стверджує, що поняття безпеки укорінюється в індивідуальній свідомості та формує життєсвіт людини. Здійснюється аналіз кореляції між безпекою, свободою та ідентичністю. Безпека розглядається як регулятив, що фіксує межі індивідуальної свободи у взаємодії з реальністю.

Проценко М. В. приходить до висновку, що гуманітарна безпека вимагає аналізу, який враховує антропологічні, етичні та інформаційні виміри, забезпечуючи стійкість суспільства.

Розділ 2 «Ідеологічні експлікації форм гуманітарної безпеки: філософський та правовий виміри» дисертації присвячений дослідженню гуманітарної безпеки крізь призму її взаємозв'язку з ідеологічними процесами, політичною ідентичністю та нормативно-правовими рамками. Проценко М. В. розглядає безпеку не просто як фізичну захищеність, а як складний конструктор, що формується в межах ідеологічних матриць та закріплюється через правову культуру суспільства. Основна увага зосереджується автором на тому, як ідеологія та право визначають сприйняття безпеки в сучасну цифрову епоху.

У підрозділі 2.1. «Кореляція філософії та ідеології в концептуалізації поняття гуманітарної безпеки» дисертант фокусується на механізмах формування безпекового дискурсу в ідеологічному просторі. Автор наголошує, що саме в межах ідеологій людина визначає свою політичну та соціальну ідентичність, що безпосередньо впливає на її розуміння безпеки. Звертається увага на те, що сучасне гуманітарне знання проходить етап «повернення ідеології», де безпека стає центральним елементом мобілізації суспільства. Проценко М. В. застерігає, що ідеологічні матриці можуть використовуватися для викривлення реальності, перетворюючи «безпеку» на інструмент політичного домінування або виправдання обмеження свобод. Наголошується на

необхідності філософської рефлексії над ідеологічними конструктами, щоб запобігти перетворенню гуманітарної безпеки на суто пропагандистський штамп.

Підрозділ 2.2. «Нормативний аспект деонтології гуманітарної безпеки та правова культура суспільства» присвячений ціннісно-нормативному регулюванню безпеки. Автор вводить етичний вимір (поняття обов'язку), стверджуючи, що безпека має базуватися на стабільних аксіологічних орієнтирах (гідність, свобода, відповідальність). Велика увага приділяється тому, що ефективність безпекових механізмів залежить не від суворості законів, а від рівня правової культури та довіри громадян до інституцій. В умовах цифрової епохи дисертант вказує на ризик «розмивання» значень ключових понять. Він закликає до повернення до «нормативного дефініювання» – чіткого визначення того, що є безпекою, аби вона не стала об'єктом вербальних маніпуляцій. Здобувач підкреслює, що розуміння безпеки завжди оперте на національну культуру та її семіотичні коди, які визначають, що саме суспільство вважає цінним і вартим захисту. Автор фактично доводить, що гуманітарна безпека тримається на «трьох китах»: філософському осмисленні, ідеологічній ідентифікації та правовій етиці (деонтології).

У розділі 3 «Гуманітарна безпека та трансформації соціальності в контексті розвитку інформаційних технологій» автор зосереджує увагу на технологічній детермінації сучасної безпеки і аналізує, як інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація та віртуалізація комунікативного простору змінюють структуру соціального буття. Проценко М. В. стверджує, що гуманітарна безпека в інформаційному суспільстві – це не просто захист даних, а захист ціннісно-сміслових основ суспільства, його культурної пам'яті та здатності до саморозвитку в умовах маніпулятивних впливів.

Підрозділ 3.1. «Інформаційний вимір гуманітарної безпеки у контексті віртуалізації життєвих і культурних форм» присвячений теоретичному осмисленню «цифрового повороту». Дисертант аналізує перехід соціальних взаємодій у віртуальну площину, де межа між реальним і симулятивним стає

розмитою. Обґрунтовується теза, що інформаційна безпека є фундаментом гуманітарної, оскільки вона визначає умови формування світогляду людини. Звертається увага на те, як алгоритми ШІ та великі мовні моделі (LLM) можуть створювати «інформаційні бульбашки» та маніпулювати колективною уявою. Автор наголошує, що головним завданням тут є збереження здатності суспільства продукувати власні смисли, а не просто споживати нав'язані технологічними платформами наративи.

Підрозділ 3.2. «Безпековий вимір розвитку України: ідентичність, гейміфікація, пропаганда у воєнний час» має виражений праксеологічний (прикладний) характер і присвячений аналізу українського досвіду. Проценко М. В. доводить, що в умовах війни ідентичність є головним ресурсом опору. Її руйнування або підміна – це стратегічна ціль агресора в інформаційній війні. Аналізується вплив гейміфікації на масову свідомість. Дисертант розглядає гейміфікацію як новий інструмент мобілізації, але водночас і як фактор «десенситизації» (зниження чутливості) до реального насильства. Розглядаються механізми сучасної пропаганди в умовах гібридної агресії. Наголошується, що адміністративні заборони є недостатніми – потрібен розвиток критичного мислення та активна культурна політика. Автор підкреслює, що боротьба ведеться не лише за території, а за право визначати реальність та інтерпретувати історію. Проценко М. В. робить висновок, що ефективна стратегія гуманітарної безпеки в Україні має поєднувати філософську рефлексію, технологічну грамотність та зміцнення символічного суверенітету нації.

В дисертаційному дослідженні Проценка Мирослава Володимировича є положення, які викликають бажання вступити у дискусію. Автор приділяє значну увагу онтологічному статусу безпеки, розглядаючи її як «філософему», «генеративну структуру» та «умову людського буття». Безумовно, це свідчить про високий рівень теоретичного узагальнення. Однак, згідно з назвою дисертації, об'єктом аналізу є саме **форми** гуманітарної безпеки. У тексті дисертації ці форми згадуються здебільшого через перелік вимірів (аксіологічний, когнітивний, інформаційний тощо), але бракує їхньої чіткої

класифікації та структурно-функціональної диференціації. Зокрема, дисертант стверджує, що гуманітарна безпека є багаторівневим феноменом, проте в теоретичній частині роботи не прописано чіткого критерію, за яким одна форма безпеки відрізняється від іншої на онтологічному рівні. Спостерігається певна термінологічна дифузія, коли «виміри» аналізу підміняють собою «форми» існування самого феномена. Це створює ризик того, що подальше дослідження може залишитися в площині опису «аспектів» безпеки, замість того, щоб представити цілісну морфологію її форм.

Бажано було б у межах теоретичного розділу запропонувати авторську типологію форм гуманітарної безпеки (наприклад, за критерієм суб'єктності, за типом середовища реалізації – віртуальна/реальна, або за домінуючим ціннісним кодом). Це дозволило б чіткіше структурувати перехід від загальнофілософських роздумів до аналізу конкретних викликів (гейміфікації, пропаганди), що розглядаються у наступних розділах.

В роботі простежується недостатнє розкриття механізмів вирішення конфліктів між різними ідеологічними матрицями в контексті гуманітарної безпеки. У підрозділі 2.1 автор ґрунтовно аналізує кореляцію філософії та ідеології, справедливо зазначаючи, що ідеологія виступає «навігатором» у визначенні політичної та соціальної ідентичності. Проценко М. В. наголошує на ризиках маніпуляцій та ідеологічного викривлення реальності. Проте, в умовах сучасного глобалізованого світу та інформаційного плюралізму, гуманітарна безпека часто опиняється в епіцентрі зіткнення декількох конкурентних ідеологій (наприклад, ліберально-демократичної, консервативної або радикально-популістської). Дисертант фокусується на загальних засадах ідеологічного впливу, але залишає поза увагою відповідь на критичне питання: як саме концепція гуманітарної безпеки має функціонувати в умовах ідеологічного розколу суспільства? Бракує аналізу того, як знайти «спільний знаменник» безпеки, якщо різні соціальні групи в межах однієї держави інтерпретують гуманітарні загрози через діаметрально протилежні ідеологічні фільтри.

У підрозділі 2.2. автор наголошує на ролі правової культури як регулятора, проте правова культура сама по собі часто є похідною від домінуючої ідеології. Недостатньо прописано, чи може гуманітарна безпека бути «ідеологічно нейтральною», і якщо ні, то як запобігти перетворенню правових норм на інструмент придушення ідеологічних опонентів під приводом «захисту гуманітарного простору».

Було б доцільно уточнити, чи існують універсальні онтологічні межі гуманітарної безпеки, які стоять «над» ідеологічними суперечками, і які саме елементи правової деонтології можуть слугувати арбітром у випадках, коли ідеологічні інтерпретації безпеки прямо суперечать одна одній.

У третьому розділі автор робить вагомий крок уперед, аналізуючи віртуалізацію соціальності, гейміфікацію та інформаційні війни. Проте, розглядаючи вплив штучного інтелекту (ШІ) на трансформацію форм гуманітарної безпеки (підрозділ 3.1), автор переважно зосереджується на ШІ як на інструменті в руках суб'єктів (держав, пропагандистів, маніпуляторів). Поза увагою залишається глибший соціально-філософський аспект – автономізація алгоритмічних систем, яка створює специфічні загрози гуманітарній безпеці. В умовах, коли алгоритми самостійно фільтрують контент («алгоритмічна цензура») або генерують соціальні смисли без прямого втручання людини, виникає питання: хто є суб'єктом відповідальності за порушення гуманітарної безпеки? У тексті бракує аналізу «кризи суб'єктності», де ШІ стає не просто засобом, а квазі-суб'єктом трансформації соціальності.

Проценко М. В. аналізує «конфлікт онтологічних моделей», але не враховує, що ШІ може створювати «постгуманітарні» моделі реальності, які взагалі не спираються на людські цінності (гідність, свободу). Це ставить під загрозу деонтологічний фундамент безпеки, описаний у другому розділі.

Описуючи гейміфікацію (підрозділ 3.2), автор слушно зауважує ризики десенситизації, проте недостатньо висвітлює небезпеку повної заміни демократичних процедур ігровими алгоритмами, що може призвести до «порожньої» ідентичності, позбавленої ціннісного ядра.

Під час захисту було б доцільно уточнити, як саме концепція гуманітарної безпеки має адаптуватися до умов, коли загроза виходить не від ідеологічного опонента-людини, а від самої логіки функціонування автономних алгоритмів. Чи здатна правова культура та ідентичність протистояти «нелюдським» (алгоритмічним) формам конструювання соціальності?

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, проте потребують уточнення під час захисту для підсилення логічної стрункості всієї концепції. Вважаю, що дисертація Проценка Мирослава Володимировича «СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ» відповідає сучасним вимогам, а її автор заслуговує на присудження освітньо-науково ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських і
соціологічних студій та
соціокультурних практик
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет»
імені К. Д. Ушинського

Євген БОРІНШТЕЙН